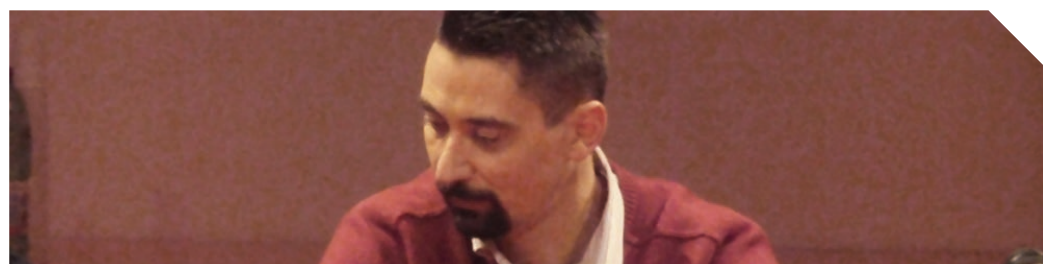

PTSP i porodica

DISKUSIJU na temu „Posttraumatski stresni poremećaj (PTSP) i porodica“ i promociju knjige *Priča o hrabrom vitezu* organizovali smo 16. februara ove godine. PTSP je osetljiva tema ratnih veterana svuda, a posebno u Srbiji, koja svoje učešće u ratovima ne priznaje, zbog čega je ovom pitanju posebno naročito pažljivo pristupiti. Sa koliko „pažnje“ mu pristupaju naši mediji i državne institucije koje PTSP-om kod „nepostojećih“ veterana treba da se bave, uverili smo se aprila ove godine, kada je sva štampa prenela mišljenje ministarke zdravlja Slavice Đukić Dejanović da „boravak na ratištu nije uzrok ubistava u Velikoj Ivančici“. Ministarka je i lekar specijalista psihijatrije, pa valjda i zbog stručnog, a ne samo ministarskog autoriteta ni jedan medij nije doveo u pitanje njenu tvrdnju da „traume iz rata i posledice tih trauma kroz posttraumatski stresni poremećaj idu nekoliko dana do nekoliko nedelja od momenta trauma“. Svi psiholozi, psihijatri i ratni veterani koji učestvuju na projektu *Imenovati TO ratom*, ocenili su izjavu Slavice Đukić Dejanović kao skandalozno neistinitu, sramnu i za ministarku i za psihijatra; i složili se da je njena pozicija prema PTSP-u zapravo pozicija institucija koje predstavljaju prema veteranima.

Ni najveći deo javnosti nije poverovao ministarki-ekspertkinji da su veterani „bezopasni“. Još gore, bezočna laž sa najodgovornijeg mesta u državi samo je produbila zazor i pojačala lošu predstavu koja o veteranima postoji u svim delovima društva u Srbiji – i oni koji ih optužuju što su u rat išli, i oni koji im prebacuju što su rat izgubili, sa ministarkinim prikrivanjem problema PTSP-a dobili su razlog više da ih se klone i dodatni pogon za svoje ideološke uobrazilje.

U ovom broju objavljujemo priloge uvodničara na našoj konferenciji „PTSP i porodica“ održanoj u februaru, i Živo sećanje na iskustvo rata koje je za naš bilten napisao Franjo Glončak, borac iz Niša. Projektni tim *Imenovati TO ratom*

Boris Đurović

autor knjige *Priča o hrabrom vitezu*

PRIČA o hrabrom vitezu je kratka priča sa ilustracijama. Napisana je u jesen 2005. godine za jedan dan. Inspiracija se pojavila i naterala me da u narednih par dana uradim i ilustracije. U to vreme sam radio individualnu i grupnu psihoterapiju sa ratnim veteranima u Centru za ratnu traumu u Novom Sadu. Slušajući njihove potresne priče, bio sam duboko dimut i shvatio sam da sam i sam osoba sa iskustvom rata.

Prvo ratno iskustvo sam imao kao dete 1992. godine kada sam u izbegličkoj koloni napustio rodno mesto u BiH. A drugi put kada sam 1999. godine dočekao NATO bombardovanje kao profesionalno vojno lice u Ratnoj mora-

rici Vojske Jugoslavije. Iako nikada nisam bio u direktnoj borbi, ta iskustva su me verovatno učinila posebno osetljivim na priče koje sam slušao od mojih klijenata.

U razgovoru sa ratnim veteranima sam shvatio da za njih rat, iako je primirje davno potpisano, uglavnom još uvek traje. S tim da posledice njihovog učešća u ratu sada najviše osećaju članovi njihovih porodica. Odatle i podnaslov pripovetke *O jednom ratu koji je trajao još dugo nakon što se završi*. Cilj ove priče je bio da ratnim veteranima na razumljiv način ukaže da upravo najbliži mogu biti ti koji imaju ključeve rešenja za njihove emocionalne patnje.

Ivan Kralj

programski koordinator na projekatu *Imenovati TO ratom*

U vreme kada su otpočinjale pripreme za vatreno finale političke krize u SFRJ, oni koji su u ime viših nacionalnih interesa krenuli predstojeće krvoprolite, teško da su uopšte razmišljali o sudbinama onih koji će neposredno učestvovati u oružanim sukobima. Da stvar bude gora, još manje su razmišljali o civilnom delu stanovništva. Pripadnici republiknih teritorijalnih odbrana, Jugoslovenske narodne armije, raznih zborova, gardi i preko noći formiranih armija bili su u kombinacijama svojih političara nedoraslih situaciji, samo efikasno sredstvo kojim će se preseći isuviše zamršeno klupko političkih pregovora. O njima, neposrednim akterima, tada se razmišljalo kao o apstraktnoj i neočekivanoj sili koja će se iznenada pojaviti i rešiti stvar. Nekome ko će završiti posao i vratiti se mirno odakle je i došao.

Danas vidimo da je tada malo sta srečno rešeno, barem ne za većinu građana nekadašnje SFRJ.

Što se tiče neposrednih učesnika oružanih sukoba koji danas žive u Srbiji puno toga je ostalo nerešeno. Po povratku iz rata većina njih se suočila sa gubitkom posla usled sankcija i privatizacije fabrika. Ni oni koji su živeli od poljoprivrede nisu bolje prošli, inflacija, propast prehrambene industrije i otkupne cene koje obezbeđuju njihov rad naveli su mnoge od njih da prodaju zemlju kako bi obezbedili sredstva za egzistenciju.

Dobar broj ratnih veterana ni dan danas nema rešen status, pa se zvanično i ne smatraju učesnicima rata iako su u zoni neposrednih vaternih dejstava proveli više meseci ili godina. Samim tim oni ne mogu da ostvare brojna prava iz oblasti penzionog i zdravstvenog osiguranja

za samoobrazovanje

Rilten

uciteljneznalica.org

drustvena pitanja

Imenovati TO ratom – Centar za kulturnu dekontaminaciju

Branislava Vajagić

psihološkinja Centra za ratnu traumu iz Novog Sada, partnerske organizacije na projektu *Imenovati TO ratom*

POSTTRAUMATSKI stresni poremećaj direktno utiče na mnoge aspekte ličnog i porodičnog života. Simptomi kao što su: uznemirujuća sećanja, zastrašujući snovi, flešbekovi, doživljaji uznemirenosti, izbegavanje svega što podseća na traumatsko iskustvo, osećanje obarnosti i izolovanosti, bes i razdražljivost, napetost i „kratak filij“, veoma utiču na narušavanje kvaliteta života pojedinca.

Osobe koje su preživele traumatski događaj usled depresivnog raspoloženja i poremećaja u spavanju, vrlo često su umorne ili razdražljive. Hronični nedostatak sna smanjuje količinu energije, pa i one koja bi mogla biti usmerena na zajedničke aktivnosti sa članovima porodice. U takvom stanju hroničnog umora, osoba može izgovoriti teške reči, bez razmišljanja da li će pri tome nekoga povrediti. Zbog netolerancije na frustraciju i problema u komunikaciji sa drugima, članovi porodice ili prijatelji veoma često se osećaju zanemarenim ili odbačenim, što dodatno pogoršava fizičko i psihičko zdravlje osobe koja pati od PTSP-a. S obzirom na to, da su osobe koje su traumatizovane sklone da se osećaju otuđenima od ostalih, manje se uključuju i u socijalne aktivnosti koje su im ranije pričinjavale zadovoljstvo. Njihovo odsustvo iz porodičnih dešavanja njihov, i ovako komplikovan život čini još težim.

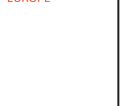
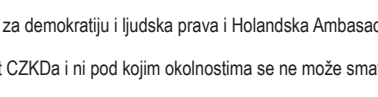
Jedna od karakteristika osoba koje pate od PTSP-a je i povećano ispoljavanje besa u potencijalno (ne)pretećim situacijama. Na taj način, osobe koje su traumatizovane pokušavaju da nadomeste osećanja straha i ranjivosti. Dobro primer za ovakvu situaciju su reči jednog veterana: „Najbolja odbrana je napad“. Zbog svih tih činjenica, osobe koje pate od PTSP-a veoma lako izgube posao zbog učestalih sukoba i nemogućnosti prevazilaženja konflikata na jedan konstruktivan način.

Ukoliko vremenski dugo traju, ovakvi problemi u funkcionisanju sa porodicom i prijateljima ozbiljno narušavaju poverenje i bliskost među članovima porodice. Usled nemogućnosti uspostavljanja kvalitetnih odnosa i relacija u porodici, istraživanja pokazuju da se nakon proživljene traume broj raskida i razvoda značajno povećava.

Pružanje prilike osobama koje su proživele traumatsko iskustvo da pričaju o tome nakon što se događaj desio može umanjiti neke od ovih simptoma. Neka istraživanja pokazuju da oni koji su imali priliku da dobiju intervenciju u stanju krize, ili, priliku da odmah ispričaju to što im se dogodilo, dakle, odmah nakon što se traumatski događaj desio – pokazuju mnogo bolje opšte stanje dve godine kasnije od onih koji nisu imali priliku za to.

Projekat finansiraju Evropska unija kroz Evropski instrument za demokratiju i ljudska prava i Holandska Ambasada u Beogradu po programu Matra Embassy Programme. Sadržaj ovog štampanog materijala je isključivo odgovornost CZKDa i ni pod kojim okolnostima se ne može smatrati da odražava stav Evropske unije.

Izdavač:
Učitelj neznalica i njegovih komiteta
Imenovati TO ratom
CZKD
Urednik:
Ivan Zlatić
Dizajn i prelom:
Matija Medenica

— Tvojih pet minuta — nečiji ceo život! — dobrovoljno davanje krvi

POSTOJE dani kojima, da se ja pitam, nikad ne bih dozvolio ni da svanu a kamo li takvi baksuzni da se ugaraju u kalendar... I ovaj današnji je jedan od tih, cm mi je od rane zore. Nervira me i smeta mi što tri ekipe pakuju „strele“ i kreću na teren, a ja ostajem k'o geđžavo trinaesto prase, primam dežurstvo u LARD-u. Momci me zadirkuju što ću danas biti vezan u avliji da režim na prolaznike, jedino moj sin čuti, zna da bi mu po očinskom pravu nabrijao nos ako neiskusno i on doda neku reč na moju zovljuju.

Baksuzan iii ne, dan lagano, otprilike kao gladna godina, ipak prolazi. Dosadan je koliko i baksuzan. Nekoliko preleta desetki, vatra naših boforsa oko Petrovog sela koja ih tera uvis, mačevanje sa pozadinicima i slične trivialnosti. Uveče se vraćaju dva tima strelaca, trećeg nema. Pretpostavljam da su produžili do komande brigade jer je sa njima i komandant, sigurno je morao hitno na referisanje. Čudim se što momci koji su se vratili ne dolaze do mene, inače ne mogu da ih razjurić... Neka, nema veze, sad će oni po običaju da me zaokupe pričama, pitanjima i svakojakim smaranjem, možda su malčice umorni, doći će sigurno čim večeraju. Zvoni telefon, javljam se, operativni zove... Ima li nešto novo, šta je sa šefom? – pita. Znači nisu u komandi – zaključujem i zovem kapetana Tibija, dajem mu slušalicu. Kep se vrti, zajapurio se k'o seoska snaša, tuca i muca, zastajkuje, svaki čas gleda prema meni pa obrara oči... Priča... Vraćali su se sa zadatka, u konvoju. Ispred Suve Reke na nadvožnjaku je stajao u kvaru neki traktor, tu su učke napravili sačekušu. Prvi auto je prošao, izgleda da zlikovci nisu bili spremni, samo su zapucketalali za njim i tako otkrili svoju zasedu. Njegovo vozilo je bilo drugo u koloni, stao je, vojnici su isturili cevi kroz prozore i opleli rafalom, zaleteo se i prošao, svi su živi i zdravi. Treći auto posle toga nisu videli... Spušta slušalicu. Uzdiše. Izlazi. Vraća se. Ponovo izlazi, dovikuje se sa kurom, traži kafu. Vraća se i gleda u mene.

Kep lupeta o vojničkom iskustvu i veštinama k'o pijačna torokuša na steroidima, o tome kako oficiri paze vojku, šefa naziva starim kurjakom koji će se uvek snaći i stalno se usiljeno i preglasno smeje, valjda želeći da mi pokaže kako on, eto, uopšte nije zabrinut, sugerišući tako i meni da je situacija ratno-normalna i da ne bih trebao da brinem za juniora. Nudi da preuzme dežurstvo, odbijam. Jasno mi pokazujem da me njegovo praznoslovlje nervira, izlazi, nije ni kafu dovršio...

Teška noć k'o Šara. Rutinski poslovi nisu dovoljni da prekinu kovitac najomnijih misli koje mi se roje u glavi bez reda i smisla, svaka započeta a nedovršena osim jedne – ako se detetu nešto desilo ne mogu ni ja dalje. Još mi Mrčo i Čarapanče, juniorovi klasici, stoje na muči, okačili svoje turobne žalosive face prekoputa, pa čas mlate neko granje, valjda pokušavajući da me razvedra, a već sledećeg minuta začute i izgledaju kao da ih na ovome svetu više ništa i nikad neće oraspoložiti. Prilično patetičan, jadan i bedan pokušaj da me bilo čime zaokupe, da budu podrška meni i mojim do pucanja nategnutim žvčicama. Ouduprem se potrebi da ih zagrlim, da im zahvalim pa da zajedno zakulcamo... Umesto toga grubo se brećam i teram ih na spavanje. Odlaze bez reči, tiho kao iz bolesničke sobe. Krivo mi je što se ponášam prema tri decu kao bezosećajni gad, ali moram, to mi je oklop, ne smem sada da puknem, ne još, moram funkcionisati... Ponoć je prošla. Stiže upozorenje da NATO počinje proceduru i da će šesnaestke za 5 do 10 minuta dejstvovati po Prizren ili okolini. Obaveštavam. Uključujem motorole, slušam PJP. Iz njihovog saobraćaja saznajem da je bombardovanje bilo seveomo od grada, da ima poginulih policajaca. Ljftić i ja obilazimo stražarska mesta da se junačka rezerva ne opusti i hrkanjem ota položaje. Vraćamo se. Na oba kanala koje slušam zbrka, kontradiktorni izveštaji. Tek obaveštenje iz komande razjašnjava događaj. Po ko zna koji put krvavi NATO spržio civile... Kod Koršiče termokasnim bombama napadnuta kolona šiptarskih izbeglika koji su se vraćali kućama. Mrtvih oko sto, povrednih isto toliko, najviše žena i dece. Sviće. Predajem dežurstvo. Proveravam veze u radio-mrežama, to je dobar način da učesnici makar tog dana budu stalno na prijemu, kad me na sabaje čuju na bandu ne pada im na pamet da isključe sredstva i odlutaju u solo akcije. Organizujem prevoz, okupljam one koji raznim poslovima moraju za Prizren, tavarimo se u sedmicu i krećemo. Vojska komentariše najnoviji podvig milosrdnog. Pažljivo eskviraju da pomenu da momaka još nema. Većinom sipaju zlobne komentare tipa – tražili su davola, eto im ga, misleći na izgignule civile kod Koršiče. Prestaju tek kada sam rafalno počeo sa pomnjanjem reproduktivnih organa njihove bliže i dalje familije, pa se do odredišta dalje vozimo u tišini.

Poslovi u četi veze, reprogramiranje motorola, radionica veze... Gde god uđem oko mene nastaje sanitari kordon, prestaju razgovori, svi su prekursivlji, saosećajni i fini k'o curice, k'o da sam, daleko bilo, krenuo prema izlazu iz doline suza. Tprim karantini bez roptanja. Krećem po akumulatorne

do stanice za punjenje, nema je, premeštena. Sa Mikijem, rezervistom iz Prizrena polazim na novu lokaciju i saznanjem da su mi sredstva još u radu, da dođem za dva sata. Mikij predlaže da parkiramo kamion kod bolnice i tu sačekamo. Znam šta ga žulja – žena mu radi kao sestra u bolnici, a tu je i njegova majka, čuvena prizrenska babica, javila se dobrovoljno da tamo pomaže. Ostali se ne bune, bolnica je jedno od retkih mesta u varoši koje vazdušni gosari nisu još gadali, a rakiju bi ionako džabe tražili po gradu, zabranio Boža alkohol. Ulazimo u zgradu bolnice, pozdravljamo se sa Mikijevom Zoricom. Cma je k'o cma zemlja, podočnjaci joj se istegli do brade, oči zakrvavljene, dva dana i dve noći nije spavala. Noćas se nagedalala spaljenih tela, ugljenisanih teševa, a povrednih, kaže, tušta i tima, teške opekotine, vrište deca u bolovima, plaču ljudi za svojima... Ostavljamo ih da budu neki minut sami. Ni danas ne mogu da se setim kako i zašto idemo kao goske u koloni po jednog za doktorom. Za par minuta već ležim na poljskom krevetu, levo od mene je Kanarinac, rezervista iz Leskovca, jedan od onih koji su onako pakosno komentarisali sudbine sprženih nesećnika. I on je zavrmuo rukav, uozbiljio se kao prisenece kad obavlja nuždu, u poverenju mi saopštava da mu je ovo prvi put i namiguje. Blenem u njega, onda ukapiram pa namiguje i ja njemu. Kako je tako je, ipak smo ljudi, pomislili i ojednom mi je nekako lakše. Ma, biće valjda sve kako treba. Davanje krvi ide brzo, dižemo šatru, skupljamo i Mikija i odlazimo svojim poslom. Momci uveliko tovore akumulatorne. Prilazi mi kaplar, vojni policajac i prenosi naređenje da se hitno javim Lemketu. Ovaj bez reči okreće telefon, uvajuje mi slušalicu i sipa otonelku. Čujem šefov glas – halo starac, stigili smo, nema ladvovine, dovlačite guzice, šta se šljikate vazdan? – Stičemo, odgovaram, trusim mišicima kroz gušu u jednom gutljaju, lupam peticu Bošku i letim, letim... Momci ne pitaju ništa, vide, sve im je jasno. Krećemo nazad na položaj.

Činjenice

Oko 1:00 sat, 15. maja 1999. godine, na putu Prizren – Suva Reka, na severnom izlazu iz sela Koršiča NATO avljacija (2 pare F-16C iz baze Avljano) napala termičkim kasnim bombama kolonu šiptarskih civila, koji su se kolima, traktorima i zapregama vraćali kućama. Ako se dobro sećam, posle prvobitne procene o 100 poginulih i isto toliko ranjenih (deca, žena, starijih ljudi i dva policajca koji su ih obezbeđivali), identifikovano je 68 ljudskih ostataka i neutvrđeni (manji) broj onih koje nije bilo moguće identifikovati. O ovom događaju je autor priče svedočio pred Haškim tribunalom 2008. godine.

Ličnosti, pojmovi:

Strela – Strela 2M, višekratni nučni lanser raketa za dejstvo u PVO prostoru (NATO naziv: SA-7b)
LARD – laki artiljerijsko raketi divizion
Desetka – A10 Tanderbolt, tzv. ubica tenkova, u agresiji 99-te učestvovala 36 aviona, zagodio osromašenim uranijom oko 130 lokacija (K i M, jug Srbije, Cma Gora)
Bofors – automatski top kalibra 40 mm, namenjen zaštiti PVO prostora
Šef – komandant LARD-a 549. motorizovane brigade Prizren
Tibi – zamenik komandanta LARD-a
Učke – pripadnici šiptarske terorističke organizacije UČK (OVK, KLA)
Mrčo – vojnik, junska klasa 1998. godine, danas u Podgorici
Čarapanče – vojnik, junska klasa 1998. godine, živi u Švajcarskoj
Junior – sin autora, vojnik, junska klasa 1998. godine, Niš
Šesnaestka – F-16C, tokom agresije dejstvovalo 88 aviona iz Avljana, Italija
PJP – posebne jedinice policije
Ljftić – ostavljeni šarplaninac, spasil je vojnice da ne ugine od gladi, nije hteo da napusti „svoje“ dvorište, naš najpouzdaniji strižar-čubar
Band – frekvencija, kanal, frekventni opseg
Sedmica – kamion Tam 110
Koršiča – drugo selo severom od Prizrena, na putu prema Suvoj Reci
Miki – rezervista, danas prognanik, živi u Novom Sadu
Boža – Božidar Delić, komandant 549. mot. brigade Prizren Kanarinac – rezervista, Leskovac, ne mogu da se setim imena i prezimena
Lemke, Boško – Lemić Boško, oficir Vojske SR Jugoslavije, poginuo 1. juna 99-te, Šeh Mahala kod Prizrena
Otonelka – vrsta lozove rakije
Franjo Glončak, Lala, 60 godina, dva sina, u Nišu od 1970. godine; nekadašnji podoficir JNA, posle vozača, akviziter, trgovački putnik, novinar, urednik Časopisa; dobrovoljac JNA, VSK, VRS i VSRJ; preko sto dobrovoljnih davanja krvi; volonter i aktivista; i danas poštuje duh vojničke zakletve date 1967. godine